

Recension

Gustaf Lewander

gustaf@lewander.se

Karl Schlögel: *Dilemmat i Kiev* (originalets titel *Entscheidung in Kiew*, övers. Joachim Retzlaff). Stockholm, Bokförlaget Stolpe, 2023. ISBN 9789189696082, 341s.

En aning förenklat kan man dela in de senaste årens bokutgivning om Ukraina i två kategorier: den ena sortens verk försöker utifrån det kaotiska material som är landets historia konstruera ett motsägelsefritt och sammanhängande, nationellt narrativ. Den andra sorten utgår från det motsägelsefulla och fragmentariska, och lyfter fram olika delar för att försöka låta det land som är Ukraina framträda i kontrast mot sig självt. Båda tillvägagångssätten har sina givna problem. Karl Schlögels *Dilemmat i Kiev*, utgiven första gången på tyska 2015 och utgiven i uppdaterad skrud på svenska 2023 av Stolpe förlag, hör till den andra sortens verk.

I stället för att försöka teckna någon enhetsbild av landet, utgår Schlögel från Ukrainas geografi, de stora ukrainska städerna och deras historia, och från sina egna erfarenheter för att ge en bild av Ukraina och dess utveckling – i vissa fall sedan medeltiden – fram till idag. Boken består, förutom kortare förord och efterord respektive litteraturförteckning, av en serie fristående, essäartade kapitel. Bokens struktur vittnar tydligt om att det är en redigerad nyutgåva. Dess huvudsakliga kapitel är ordnade efter de städer och platser som Schlögel utgår från, från Kiev till Babij Jar; till dessa kan också fogas ett av de nyare kapitlen som utgår från Mariupol. Förutom dessa kapitel innehåller boken också ett antal kompletterande kapitel med annat fokus. Dessa kapitel handlar istället till övervägande del om Ryssland och Ryska federationen, och om det krig som utbröt 2022, sett i relation till innehållet i bokens huvudsakliga kapitel. De senare tillagda kapitlen står i tydlig kontrast mot bokens huvudsakliga innehåll – vilket jag återkommer till.

Schlögel har åstadkommit en fascinerande skildring, som väl förmår fånga de ukrainska regionernas olika karaktär, och deras olika roll i landets historia: från det ryskkommunistiskt och industriellt präglade Charkiv och östra Ukraina, till det centraleuropeiska, mångfacetterade och mer finkulturella Lviv i landets västra delar. Att utgå från Ukrainas geografi och dess städer visar sig vara ett utmärkt sätt att

berätta om landets olika folk, dess regionala skillnader, dess kultur och många olika minnen – i hela deras bredd. Genom städerna kan man tydligt utläsa vilket sammansatt samhälle Ukraina är, och hur det har förändrats, framför allt under de senaste tre hundra åren. Tillvägagångssättet visar också hur kluvet Ukraina ofta varit, inte bara inom sig självt utan också mellan Öst- och Centraleuropa. Här visar Schlögel – oaktat att detta kanske inte varit hans ambition – också hur fundamentalt annorlunda Ukraina är jämfört med det övriga, moderna Europa, och hur överförenklade de schablontolkningar är som antingen försöker utmåla landet som en självklar del av den Västeuropeiska kultursfären (å ena sidan) eller som en självklar del av den ”ryska” (å den andra). Ett exempel på hur Schlögel angriper problemet, ur hans beskrivning av Kiev:

”Även dagens besökare i Kiev efter Euromajdan måste ha förmågan att kunna hålla samman allt som försiggår i denna stad och finna ett sätt att få grepp om det säregna dubbla tillståndet, där allt är lika verkligt som möjligt att i varje ögonblick ifrågasätta. Om det svävande tillstånd, där det finns ovedersägliga bevis för att staden står orubblig och att tingen går sin gilla gång, men det samtidigt märks att det bara behövs en oväntad händelse, ett paradoxalt sammanträffande, en felaktig gest eller en exakt rätt placerad provokation för att allt lugn som kännetecknar stadslivets rutiner ska gå upp i rök.” (Schlögel, 2023)

Den fragmentariska bilden blir emellertid kaotisk. Utan något ordnande narrativ, blir den ukrainska mångfalden lätt till en projektionsyta för den som har en egen agenda – vilket Schlögel själv erkänner att han har. Engagemanget i Ukraina är för honom ett sätt att hantera besvikelsen över utvecklingen i Ryska federationen – en problematisk inställning av flera skäl, inte minst eftersom han låter både sin besvikelse över skeenden i Ryska federationen och sina förhoppningar om den ryska framtiden vara vägledande för hur han skildrar Ukraina. Av bokens 341 sidor är också ett drygt femtiotal egentligen tillägnade Ryssland och Ryska federationen. Schlögel använder också skildringen av Ukraina för att försöka skyla över sin tidigare oförmåga att bedöma den ryska utvecklingen – vilket han ursäktar genom att projicera sitt eget misslyckande på andra som ägnat sig åt att försöka förstå den före detta Sovjetunionen, och de länder som sprungit ur den. För Schlögel – och, enligt honom, för hans tyskspråkiga kollegor – har Ukraina historiskt inte varit ett subjekt att behandla på samma sätt som andra statsbildningar. Den ukrainska nationen har, menar Schlögel, med detta synsätt inte betraktats som riktigt fullvärdig:

”Tyskarna vet mycket om nazisternas brott i Sovjetunionen, men skuld känner de bara gentemot ryssarna - som om det inte fanns miljontals ukrainska soldater i Röda armén, miljontals ukrainska tvångsarbetare [...] för att inte tala om Förintelsen på ukrainsk mark. [...] Ukraina var tills för en kort tid sedan inget annat än periferi [...] Inget subjekt som har egna föreställningar om sin historia och som kan utforma sitt liv som det vill” (Schlögel, 2023)

Det framstår som om skuldkänslorna inför detta misslyckande får Schlögel att tona ned vissa av de strukturella och ideologiska spänningar – och det pendlande mellan ryska

och polska inflytanden, mellan katolsk och rysk-ortodox kristendom, mellan kommunism och nationalism, och till syvende og sidst mellan Öst och Väst – som återkommer genom Ukrainas historia.

Med detta inte sagt att Schlögel duckar för frågan. Hur den ukrainska stats- och nationsbildningen uppstått, och hur man i de olika tyska statsbildningarna och i Österrike har förhållit sig till denna process, diskuteras utförligt i ett av bokens inledande kapitel. Frågan återkommer också i flera av Schlögels stads- och platsskildringar. Temat hade emellertid förtjänat en tydligare och mer djuplodande behandling; särskilt som det är än mer nedtonat och i skymundan i andra, samtida Ukrainaskildringar av andra författare. Av de ”miljontals ukrainska soldater” (Schlögels ord) som var en del av Röda armén – och som därför också inte bara var med-offer för den nazistiska aggressionen, utan också medskyldiga till Röda arméns övergrepp – finns det inte mycket att hämta i verk som till exempel *At the Gates of Europe* eller *Ukraina i historien*, i vilka Serhij Plochij och Peter Johnsson försökt ge mer utslätade (och bitvis rent historierevisionistiska), enhetshistoriska skildringar. Detta är inte små detaljer: att vara en del av den västerländska gemenskapen innebär till en inte ringa del att ta ansvar för sin historia, att möta de diktaturens och totalitarismens demoner som alltså finns som ett latent hot även i den ukrainska statsbildningen, och som också påverkar hela Europas politiska struktur. Schlögel försöker att ur detta perspektiv samtidigt hantera både den egna, tyska historien – och den ukrainska. Det ger en nödvändig kontext, samtidigt som det är problematiskt.

Till skillnad från de enhetshistoriska försöken må därför Schlögels skildring vara färgad av hans ”misslyckande”. Det är samtidigt också en utsökt detaljerad och lärd skildring av ett mycket sammansatt och svårgestaltat samhälle; låt vara att skildringen ibland blir en aning suddig i kanterna. Schlögel visar förtjänstfullt hur den egna imperietraditionen påverkat tyskarnas förståelse av Ukraina, och hur man därför missbedömt landets sammanhållning och utveckling, på ett sätt som liknar de felbedömningar som på senare år skett från rysk horisont. Det blir samtidigt också uppenbart att de problem och erfarenheter i förhållandet till Ryssland och Ukraina som präglar Schlögel och hans tyska kolleger inte är överförbara på svenska förhållanden. Vi har inte någon historisk skuld inför Ryssland som påverkar vårt omdöme, eller som vi måste förhålla oss till när vi diskuterar antingen Ryska federationen eller Ukraina. Även om hans ärende är ett vällovligt försök att göra upp med den tyska östbildens schabloner, framstår därför Schlögels försök att projicera sitt misslyckande på alla slavistkolleger – oavsett nationell eller medborgerlig hemvist – som missvisande.

Schlögels skildring är värdefull för den djupa och detaljerade kunskap om ukrainska förhållanden som verket rymmer, och för den rannsakensprocess som verket är en del av. Den rutinerade översättaren Joachim Retzlaff har gett boken en välformulerad och läsvärd, svensk skrud – något som man kan ana kanske inte varit helt enkelt. Schlögels verk tjänar också som ett utmärkt och nödvändigt komplement till andra verk som

utkommit de senaste åren. Trots bokens uppenbara förtjänster, måste vi ändå fortsatt vänta på en bok om Ukraina som låter landet träda fram helt och hållet i sitt eget ljus – och med alla sina egna skuggor.

Referenser

- Schlögel, K. 2023. *Dilemmat i Kiev*. Stockholm: Bokförlaget Stolpe.
_____. 2023a. *Dilemmat i Kiev*. s. 82.
_____. 2023b. *Dilemmat i Kiev*. s. 38.